

LAESIO ENORMIS – INSTITUT PRETEKLOSTI?*

Jure Globočnik,

diplomirani pravnik, študent programa LL.M.Eur. na Ludwig-Maximilians-Universität v Münchnu

1. UVOD

Pravo ni statično, ampak se v času spreminja. Spremembe pravnih pravil pomenijo odziv na spremembe v družbeni stvarnosti. Pogosto se zgodi, da institut po letih razvoja prevzame precej drugačno vlogo, kot jo je imel ob svoji uveljavitvi. Lep primer tovrstne evolucije prava je pravilo glede čezmernega prikrajšanja (latinsko *laesio enormis*), čigar razvoj je predstavljen v tem članku.

Slovenska zakonodaja vsebuje to pravno pravilo v 118. členu Obligacijskega zakonika (OZ).¹ Pravilo samo pa je precej starejše, saj je nastalo že v Rimskem cesarstvu v tretjem stoletju. Izhajajoč iz težkega položaja kmetov je pravilo o čezmernem prikrajšanju sprva urejalo le zelo ozek spekter prodajnih pogodb, in sicer prodajo zemljišč. Preko srednjeveške pravne doktrine, ki je uporabo instituta razširila na številne druge tipe pogodb, je ta v nekaterih pravnih sistemih, med drugim tudi v slovenskem, preživel vse do današnjih dni.

Dolga tradicija nekega instituta pa na drugi strani ne pomeni nujno, da ta predstavlja nepogrešljivo komponento pravnega sistema. Tudi v primeru instituta *laesio enormis* so se pojavili dvomi o njegovi potrebnosti, ki so v nekaterih državah celo pripeljali do izključitve instituta iz nacionalnega civilnega zakonika.

¹ Ur. l. RS št. 83/01, s spremembami.

* Prispevek je bil pripravljen na podlagi diplomske naloge z naslovom *Laesio enormis* v primerjalnopravni perspektivi, ki sem jo avtor pod mentorstvom prof. dr. Marka Kambiča uspešno zagovarjal 16. junija 2014 na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani.

V članku bom tako orisal razvoj instituta čezmernega prikrajšanja, predstavil relevantno slovensko pozitivno pravo, v sklepnem poglavju pa se bom posvetil smiselnosti nadaljnjega obstoja obravnavanega instituta v slovenskem pravu.

2. RAZVOJ INSTITUTA *LAESIO ENORMIS* DO OBDOBJA VELIKIH KODIFIKACIJ CIVILNEGA PRAVA (19. STOLETJE)

2.1. Nastanek instituta čezmernega prikrajšanja

Klasično rimsko pogodbeno pravo je slonelo na ideji ekonomskega liberalizma in zasebne avtonomije ter je kot tako predvsem postavljalo okvir za pogodbeno dogovarjanje strank.² Strankam prodajne pogodbe ni postavljalo nobenih omejitev pri določanju višine kupnine. Nasprotno, kot pogoj za veljavnost prodajne pogodbe je zahtevalo zgolj, da je cena resnična (*verum pretium*) in določena oziroma določljiva (*certum pretium*), ni pa zahtevalo, da mora biti cena tudi pravična (*iustum pretium*).³ Sodniško presojanje protidajatve, ki sta jo sporazumno določili pogodbeni stranki dvostranskega obligacijskega razmerja, so namreč rimski pravniki razumeli kot neprimeren poseg v pravico strank, da sami določata pogoje pravnega posla glede na vsakokratne okoliščine posla in glede na svoje potrebe.

Ob koncu tretjega stoletja pa se je v Rimskem cesarstvu pojavila huda gospodarska kriza, povezana z visoko inflacijo. Zaradi težkega gospodarskega položaja je bilo veliko kmetov prisiljenih zapustiti svojo zemljo, kar so kupci zemljišč izkoristili za znižanje prodajne cene precej pod resnično vrednost zemljišč.⁴

Cesar Dioklecijan je na nastali položaj odgovoril s sprejetjem več ukrepov: z *edictum de pretiis rerum venalium* je leta 301 določil najvišje dovoljene cene stvari in storitev ter kazni za nespoštovanje pravil,⁵ na drugi strani pa naj bi⁶ osnoval tudi doktrino o čezmernem oziroma nadpolovičnem prikrajšanju, bolj znano kot *laesio enormis*.⁷ Temelj tega instituta je drugi fragment 44. naslova IV. knjige Justinijanovega kodeksa:

² R. Zimmermann, nav. delo, str. 258.

³ Prim. J. Kranjc, nav. delo (2008), str. 798.

⁴ V. I. Langer, nav. delo, str. 40.

⁵ V. Korošec, nav. delo, str. 279.

⁶ Kot bo prikazano v nadaljevanju, del romanistov meni, da je pravilo o čezmernem prikrajšanju nastalo oziroma je bilo vsaj interpolirano pozneje, v času cesarja Justinijana.

⁷ Ime izvira iz latinščine iz besed *laesio* – prikrajšanje in *enormis* – ogromen. To poimenovanje instituta so sicer uveljavili šele glosatorji (12. oziroma 13. stoletje); R. Zimmermann, nav. delo, str. 259, op. 154.

»C. 4, 44, 2: Impp. Diocletianus et Maximinianus AA. Aurelio Lupo: Rem maioris pretii si tu vel pater tuus minoris pretii distraxit, humanum est, ut vel pretium te restituente emptoribus fundum venditum recipias auctoritate intercedente iudicis, vel, si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipies. Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit.

C. 4, 44, 2: Cesarja Dioklecijan in Maksimijan, Avgusta, Avreliju Lupo: Če si ti ali je tvoj oče več vredno stvar prodal za nižjo (tj. premajhno) ceno, je človeško, da s posredovanjem sodnikove avtoritete dobiš nazaj prodano zemljišče, ko vrneš kupcem kupnino, ali, če kupec to izbere, da boš dobil, kar manjka do primerne kupnine. Premajhna pa se šteje, da je kupnina takrat, kadar ni bila plačana niti polovica resnične kupnine.«⁸

Del pravne teorije že od začetka 17. stoletja dvomi, da sta avtorja besedila v obliki, ki je ohranjena v *Corpus Iuris Civilis*, resnično Dioklecijan in Maksimijan. Po mnenju slednjih je besedilo bodisi nastalo v času cesarja Justinijana bodisi je bilo takrat vsaj interpolirano.⁹ Po njihovem mnenju je namreč malo verjetno, da bi bil Dioklecijan kot razmeroma konservativen vladar odgovoren za ta dokaj grob poseg v eno temeljnih načel klasičnega pogodbenega prava, to je načelo zasebne avtonomije.

Na drugi strani pa se pravilo, vsebovano v reskriptu C. 4, 44, 2, lepo ujema z Justinijanovim dojemanjem države, na katero sta vplivala krščanstvo in moralna filozofija. Na tej podlagi je Justinijan v pravo vnesel določene kavtele, namenjene varstvu šibkejših. Ena od teh bi lahko bilo pravilo o čezmernem prikrajšanju, saj so bili prav v času njegovega vladanja številni kmetje zaradi visokih davčnih bremen prisiljeni prodati svoja posestva, kar so izkoristili premožnejši meščani, cesar Justinijan pa se je počutil dolžnega, da posreduje in zaščiti šibkejšo stranko.¹⁰ Navsezadnje pa tezo o poznejšem nastanku pravila o čezmernem prikrajšanju podpira tudi dejstvo, da ni podatkov, da bi bil ta institut do Justinijanovega časa sploh kdaj uporabljen.¹¹

2.2. Vsebina pravila o čezmernem prikrajšanju

Reskript C. 4, 22, 2 ne uvaja splošnega pravnega pravila, ki bi bilo uporabljivo pri vsaki prodajni pogodbi, kaj šele pri drugih tipih pogodb. Gre namreč za

⁸ Prevod po: J. Kranjc, nav. delo (2013), str. 169, primer 464. Menim, da bi bilo v zadnji povedi prevoda namesto izraza »resnične kupnine« bolje uporabiti izraz »resnične vrednosti«. Latinska beseda *pretium* se namreč lahko prevaja kot cena (kupnina) ali kot vrednost. Medtem ko je vrednost lastnost, ki je imanentna stvari, je cena stvari določena s pogodbo in velja samo med strankama pravnega posla. Ker gre pri kupnini torej za dogovor med strankama obligacijskega razmerja, težko govorimo o resnični kupnini, ki bi veljala objektivno.

⁹ V. I. Langer, nav. delo, str. 21.

¹⁰ Prav tam, str. 40.

¹¹ R. Zimmermann, nav. delo, str. 260.

odločitev o pravnih sredstvih v specifičnem položaju objektivne neenakosti dajatve in protidajatve, v kateri se je znašel pritožnik Avrelij Lupus.¹² Prodajalcu zemljišča¹³ (ter njegovemu sinu – besedilo namreč pravi *tu vel pater tuus*) daje možnost izpodbijanja prodajne pogodbe v primeru, da je zemljišče prodal za manj kot polovico njegove resnične vrednosti¹⁴ v času sklenitve pravnega posla.¹⁵ Pogodba torej ni nična *ipso iure*, ampak jo je treba izpodbijati. Šele uspešno izpodbijanje pogodbe ima za posledico njeno ničnost, ki učinkuje *ex tunc*.¹⁶ Posledično mora kupec prodajalcu vrniti zemljišče (*fundum venditum recipias*), ta pa mora kupcu hkrati¹⁷ vrniti plačani znesek. Glede na pravne posledice nekateri avtorji *laesio enormis* obravnavajo kot posebno obliko vrnitve v prejšnje stanje (*restitutio in integrum*).¹⁸

Kupec se razdoru pogodbe lahko izogne tako, da prodajalcu plača razliko med plačano kupnino in pravično vrednostjo zemljišča (*iustum pretium*). Gre za t. i. fakultativno obveznost (*facultas alternativa*), kar pomeni, da prodajalec ne more zahtevati plačila razlike, mora pa ga sprejeti, če se tako odloči kupec.¹⁹ Taka rešitev je nenavadna, saj daje možnost izbire kupcu, torej osebi, ki je pri sklepanju pogodbe izkoristila težak položaj prodajalca in je torej odgovorna za nastalo nepravico. Bolj ustrezna bi bila po mojem mnenju rešitev, ki bi pravičnino izbire ponudila prodajalcu kot prikrajšani stranki pogodbenega razmerja.²⁰

2.3. Problem določanja *iustum pretium*

Na tem mestu se zdi smiselno posvetiti se tudi pojmu pravične vrednosti. *Iustum pretium* stremi k uveljavitvi enakosti med ceno in (resnično) vrednostjo stvari. To pa ne pomeni, da se morata ti vrednosti povsem ujemati, saj morata biti zgolj v določenem »razumnem« razmerju. Kot izhaja iz zadnjega stavka reskripta C. 4, 44, 2, sta cena in vrednost stvari v pretiranem in posledično nedopustnem nesorazmerju takrat, ko je cena stvari za več kot pol nižja od njene resnične vrednosti.

¹² V. I. Langer, nav. delo, str. 17.

¹³ Reskript sicer v prvem stavku govori na splošno o stvari (*res*), vendar se v naslednjem stavku omeji na zemljišče (*fundus*).

¹⁴ Reskript obakrat govori o *pretium*, kar v latinščini pomeni tako »cena« kot tudi »vrednost«, odvisno od konteksta.

¹⁵ V. I. Langer, nav. delo, str. 75.

¹⁶ Prav tam, str. 25.

¹⁷ Istočasnost (hkratnost) je izražena preko absolutnega ablativa (*restituente*).

¹⁸ V. I. Langer, nav. delo, str. 32.

¹⁹ Prim. J. Kranjc, nav. delo (2008), str. 801.

²⁰ Takšno rešitev je zagovarjal del glosatorjev, med njimi Akurzij. V. I. Langer, nav. delo, str. 52.

Pojem pravične cene je nezdružljiv s konceptom ekonomskega liberalizma, ki preveva klasično rimsko obligacijsko pravo, zato ta ne spada med samostojne (klasične) pravne pojme tega obdobja.²¹ Po teoriji liberalizma je cena stvari namreč predmet svobodnega dogovarjanja pogodbenih strank²² in ni vezana na objektivno merilo pravične vrednosti, s katerim bi primerjali ceno predmeta. Pravična vrednost stvari namreč po mnenju zagovornikov ekonomskega liberalizma sploh ne obstaja.²³ Za določitev cene predmeta je tako relevantno samo soglasje strank. Povedano z besedami angleškega filozofa Thomasa Hobbsa se vrednost stvari, ki so predmet pogodb, meri s povpraševanjem pogodbenih strank, zato je pravična tista vrednost, ki so jo te pripravljene plačati.²⁴

Po prej predstavljenem pogledu uporaba instituta *laesio enormis* zaradi odsotnosti njegovega bistvenega elementa, to je možnosti določitve pravične vrednosti predmeta, sploh ne bi bila mogoča. Vendar pa so glosatorji in pozneje tudi nekateri predstavniki šole naravnega prava zavzeli drugačno stališče: po njihovem mnenju je enakovrednost dajatve in protidajatve eno temeljnih izhodišč pogodbenega prava. Res je sicer, da ceno predmeta pogodbe določita pogodbeni stranki sami, ko pa se to zgodi večkrat (z različnimi strankami), pa se iz teh posamično določenih cen predmeta oblikuje njegova objektivna cena.²⁵ V pogojih konkurence se torej oblikuje krajevno običajna tržna cena, ki jo determinirata ponudba in povpraševanje v določenem kraju.²⁶ Odstopati od te cene bi bilo grešno (po besedah sv. Tomaža Akvinskega) oziroma neskladno z naravnim pravom, saj bi to pomenilo izkoriščanje ene od pogodbenih strank.²⁷ Poudariti velja, da po tej teoriji cena v času ni nespremenljiva, poleg tega pa tudi ni odvisna od stroškov izdelave stvari.

Pozneje, potem ko se je polje uporabe pravila o čezmernem prikrajšanju v srednjem veku razširilo tudi na preostale prodajne pogodbe, je to pravilo povzročalo težave zlasti pri prodaji umetnin, saj umetnine od predmetov za vsakdanjo rabo loči to, da je pri njih težje določiti krajevno običajno tržno ceno. Trg umetnin je namreč precej manjši, sklepanje pogodb pa manj pogosto. Poleg tega imajo pri prodaji umetnin veliko vlogo subjektivni dejavniki, ki so zelo težko podvrženi objektivnemu vrednotenju. Tako komentar Občega državlanskega zakonika poudarja, da imajo tržno ceno zlasti starejša umetniška dela (ki so že

²¹ Prav tam, str. 28–29.

²² Prim. Paul. D 19, 2, 22, 3.

²³ R. Zimmermann, nav. delo, str. 264.

²⁴ T. Hobbes, nav. delo, str. 117.

²⁵ R. Zimmermann, nav. delo, str. 265.

²⁶ V. I. Langer, nav. delo, str. 27–28.

²⁷ R. Zimmermann, nav. delo, str. 265.

bila predmet pogodbenih razpolaganj na določenem trgu), medtem ko imajo dela sodobnih, še živelih umetnikov le redko tržno ceno. Njihova cena se oblikuje zlasti na podlagi osebnih preferenc kupcev (cena posebne priljubljenosti, *pretium affectionis*), pogosto pa vsebuje tudi elemente aleatornosti (nakup umetnine kot naložba oziroma špekulacija).²⁸

2.4. Razvoj *laesio enormis* od obdobja glosatorjev do 18. stoletja

Institut čezmernega prikrajšanja je v srednjem veku doživel silovit razvoj. Medtem ko je še v obdobju cesarja Justinijana institut *laesio enormis* predstavljal izjemo za ozek krog prodajnih pogodb, je šel poznejši razvoj v drugo smer. Na podlagi Aristotelove filozofske podlage in teorije o pravični ceni, ki je nastala zlasti na podlagi krščanskega nauka,²⁹ je institut *laesio enormis* v obdobju od 12. stoletja naprej postal splošno uveljavljen pravni institut.³⁰ Vseeno pa med srednjeveškimi pravniki ni bilo enotnosti o tem, kako široko razlagati institut čezmernega prikrajšanja.³¹

Možnosti njegove uporabe so se izrazito povečale že v času glosatorjev (12. in 13. stoletje). Glosatorji so namreč prenehali upoštevati številne omejitve, ki jih vsebuje reskript C. 4, 44, 2. Gotovo najpomembnejša je razširitev možnosti izpodbijanja pravnega posla zaradi čezmernega prikrajšanja na kupca.³² Gre za zelo pomembno spremembo, saj je institut čezmernega prikrajšanja za kupca precej pomembnejši kot za prodajalca. Prodajalec namreč pozna vrednost stvari, ki jo prodaja (oziroma bi jo vsaj mogel poznati), medtem ko kupec natančne vrednosti stvari pred nakupom ne more poznati.³³

Pri ugotavljanju dopustnosti izpodbijanja pogodbe so glosatorji uvedli tudi subjektivne elemente. Izpodbijanje pogodbe po njihovem mnenju ni dopustno v primeru, da je prikrajšana stranka vedela, da je cena, določena s pravnim poslom, prenizka (prodajalec) oziroma previsoka (kupec),³⁴ kar je v skladu s splošnim načelom obligacijskega prava *volenti non fit iniuria*. Ta omejitev je bistveno zožila domet instituta: varovan je samo še tisti, ki ravna v nevednosti, ne pa več tudi tisti, ki sicer ve za pravo vrednost predmeta, a ga je zaradi stiske ali drugih razlogov prisiljen prodati po nižji oziroma kupiti po višji ceni.³⁵

²⁸ P. Rummel, nav. delo, str. 1436.

²⁹ V skladu s krščanskim naukom je namreč prodaja blaga za dobiček po ceni, višji od pravične (resnične) vrednosti, veljala za grešno.

³⁰ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 7.

³¹ R. Zimmermann, nav. delo, str. 263.

³² V. I. Langer, nav. delo, str. 50, op. 169.

³³ Prav tam, str. 63.

³⁴ Prav tam, str. 52.

³⁵ M. Horvat, nav. delo, str. 242.

Spremenil se je tudi pogled na razmerje med ceno in vrednostjo stvari, pri katerem je dopustno izpodbijati pogodbo. Nekaterim pravnikom se polovica vrednosti stvari ni zdelo smiselna meja. Posledično so bile uveljavljene druge, enako arbitrarne meje, denimo prikrajšanje v višini ene tretjine v regiji Württemberg (današnja Zvezna republika Nemčija) in v višini sedmih dvanajstin v francoskem Code civil (CC),³⁶ *laesio enormissima*³⁷ pa je mejo postavila pri prikrajšanju v višini dveh tretjin.³⁸

Širitev uporabe instituta pa se ni nanašala samo na razmerje med ceno in vrednostjo stvari ter stranke, ki so upravičene izpodbijati pogodbo, temveč se je postopoma širil tudi nabor pogodb, pri katerih je izpodbijanje sploh dopustno. Izhajajoč iz besede *rem* v prvem stavku reskripta je bil domet instituta najprej razširjen na preostale oblike prodajne pogodbe, pozneje pa še na številne druge pogodbene tipe.³⁹ Izpodbijanje je bilo izključeno pri aleatornih pogodbah,⁴⁰ kar izhaja iz same narave teh pogodb: tveganje je namreč del njihove pogodbene podlage.⁴¹

Izpodbijanje v primeru čezmernega prikrajšanja je bilo možno celo v primeru darilne pogodbe.⁴² Ker v tem primeru ni protidajatve (v ožjem smislu), je bilo treba vzpostaviti poseben konstrukt, ki nadomešča ceno predmeta. Protidajatev tako v primeru darilne pogodbe ni materialna, temveč obstaja v moralni »obveznosti«. Če je denimo podarjena stvar vredna 100, mora tudi moralna obveznost obdarjenca znašati 100. Če bi bila moralna »protidajatev« obdarjenca manjša od 50, bi bil darovalec čezmerno prikrajšan, zaradi česar bi bil upravičen do izpodbijanja pogodbe.⁴³

Od 16. stoletja naprej se je institut čezmernega prikrajšanja tudi redno pojavljal v predpisih številnih dežel in mest. Praviloma velja, da so mlajši predpisi bolj

³⁶ Édition originale et seule officielle, á Paris 1804, s spremembami.

³⁷ *Laesio enormissima* je institut kanonskega prava. Podana je, če znaša neenakost med dajatvama več kot dve tretjini. Tedaj velja domneva naklepne ravnanja (*dolus*), ki ima *ipso iure* za posledico ničnost pogodbe. Več o *laesio enormissima* v: H. Kalb: Die *laesio enormissima* – Eine Kanonische Schöpfung im Rahmen der Lehre von der *laesio enormis*, v: Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis, 57 (1989), str. 317.

³⁸ To torej pomeni, da je prikrajšanje v višini od ene polovice do dveh tretjin resnične vrednosti stvari vodilo v uporabo instituta *laesio enormis*, prikrajšanje, ki je bilo večje od dveh tretjin vrednosti stvari, pa v uporabo instituta *laesio enormissima*.

³⁹ V. I. Langer, nav. delo, str. 66.

⁴⁰ M. Horvat, nav. delo, str. 241.

⁴¹ Prim. sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 59/2013 z dne 30. januarja 2014.

⁴² V. I. Langer, nav. delo, str. 47–48.

⁴³ Sodobna teorija zanika možnost prikrajšanja in okoriščenja pri enostranskih oblikah, saj gre za enosmerni odnos med upnikom in dolžnikom; M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 618.

natančni. Zakonodajalec se je s podrobnejšo regulacijo odzval na številne dileme, ki so se v zvezi s čezmernim prikrajšanjem pojavile v praksi. Neprestano so se namreč pojavljala nova vprašanja, na katera ni bilo enoznačnih odgovorov, vsak odgovor pa je odprl številne nove dileme. Zaradi tega so nekateri srednjeveški pravniki čezmerno prikrajšanje primerjali z grško mitološko pošastjo Hidro, ki ima devet glav. Hidro je namreč težko ubiti, saj ji na mestu odsekane glave zrasteta dve novi. Podobno je bilo s čezmernim prikrajšanjem – vsako rešeno vprašanje je porodilo številne nove, še bolj zapletene pravne probleme.⁴⁴

Posamezni pravniki pa so že v 17. in 18. stoletju nasprotovali institutu čezmernega prikrajšanja. Christian Thomasius, pomemben pravnik iz obdobja zgodnjega razsvetljenstva, je zagovarjal tezo, da se oseba, ki je v zmoti, ne more sklicevati na lastno zmoto. Iz tega razloga je zavračal uporabo instituta *laesio enormis* in se zavzemal za polno svobodo določanja cene stvari.⁴⁵

Glede na pester razvoj instituta in glede na to, da se je vsebina instituta bistveno odmaknila od izvirnega pravnega vira (reskript C. 4, 44, 2), lahko sklenemo, da je institut *laesio enormis* v tem času že zaživel samostojno življenje, neodvisno od reskripta C. 4, 44, 2.

2.5. *Laesio enormis* v velikih kodifikacijah civilnega prava

Vprašanje čezmernega prikrajšanja je spet postalo aktualno v času nastanka velikih kodifikacij civilnega prava. Večina pravnih teoretikov tega časa je omenjenemu institutu nasprotovala iz dveh razlogov: ker je vrednost blaga odvisna predvsem od vrednotenja posameznika in zaradi varovanja pogodbene avtonomije strank.⁴⁶ V nadaljevanju je prikazano, kakšne zakonodajne rešitve so bile sprejete v nekaterih pomembnejših pravnih sistemih kontinentalnega prava.

2.5.1. Francija

V Franciji je bil institut *laesio enormis* v uporabi od 12. stoletja, dokler ni bil med francosko revolucijo odpravljen. Teorija se je ob sprejemanju CC zavzemala za to, da institut čezmernega prikrajšanja ne bi bil vključen v zakonik. Po osebni intervenciji Napoleona so avtorji zakonskega besedila institut *laesio enormis* vključili v osnutek, vendar v zelo omejeni obliki.⁴⁷ Leta 1804 sprejeti CC tako v art. 1674–1685 nudi zaščito le pri prodajni pogodbi, katere predmet je nepremičnina. Varstvo gre le prodajalcu, ki je bil oškodovan za več kot se-

⁴⁴ R. Zimmermann, nav. delo, str. 263.

⁴⁵ V. I. Langer, nav. delo, str. 64–65.

⁴⁶ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 7.

⁴⁷ Prav tam, str. 10.

dem dvanajstin resnične vrednosti stvari v času sklenitve pogodbe. Morebitna pogodbeni odpoved možnosti izpodbijanja nima pravnega učinka.⁴⁸

Razmerja med profesionalnimi osebami⁴⁹ so v Franciji urejena ločeno v Code de commerce,⁵⁰ ki ne vsebuje posebnih pravil glede čezmernega prikrajšanja, zato se pri pogodbah med profesionalnimi osebami subsidiarno uporablja art. 1674 CC kot *lex generalis*.⁵¹

2.5.2. Nemčija

Ena od prvih pomembnejših kodifikacij civilnega prava, ki je vsebovala institut *laesio enormis*, je bil pruski Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten (ALR) iz leta 1794 (§§ 58–69 prvega dela ALR). Čezmerno prikrajšanje je bilo zasnovano kot izjema, ki je na voljo samo kupcu, saj ima prodajalec v vsakem primeru možnost, da pred prodajo ugotovi resnično vrednost predmeta.⁵² Prodajalec ni imel možnosti, da bi se razveljavitvi pogodbe izognil s plačilom razlike. Možnosti izpodbijanja pogodbe zaradi čezmernega prikrajšanja se je stranka lahko odpovedala ob sklenitvi pravnega posla (§ 65).

Bürgerliches Gesetzbuch (BGB),⁵³ ki je bil sprejet leta 1896, za razliko od doslej obravnavanih kodifikacij ne pozna samostojnega instituta čezmernega prikrajšanja. Neenakost dajatev je sankcionirana posredno preko § 138 BGB, ki v prvem odstavku ureja pravne posle, ki so v nasprotju z moralnimi načeli (nem. *sittenwidriges Rechtsgeschäft*), v drugem odstavku pa oderuško pogodbo (nem. *Wucher*).

V sodni praksi sta se razvili dve merili, ki morata biti upoštevani pri presoji, ali je v primeru neenakosti dajatev pravni posel v nasprotju z moralnimi načeli. Prvi pogoj je, da gre za izrazito (veliko) nesorazmerje med dajatvijo in protidajatvijo (objektivno merilo), pri čemer se upošteva objektivna vrednost stvari in ne vrednost, ki jo ima stvar za stranko. Izpolnjeno pa mora biti tudi subjektivno merilo, ki zahteva bodisi izpolnjenost pogojev iz drugega odstavka § 138 (oderuška pogodba) bodisi obstoj drugega podobnega subjektivnega

⁴⁸ V. I. Langer, nav. delo, str. 82–83.

⁴⁹ Profesionalna oseba je nasprotje laika. Definirana je kot »[v]sak pravni subjekt (pravna ali fizična oseba), ki nastopa v pravnem prometu v zvezi z opravljanjem svojega poklica oziroma dejavnosti in pri tem ponuja določene izpolnitve (dajatve oziroma storitve), za katere so potrebni posebno strokovno znanje, izkušnje oziroma usposobljenost.« N. Plavšak, M. Juhart, R. Vrenčur, nav. delo, str. 67.

⁵⁰ Version consolidée au 22 août 2015.

⁵¹ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 10.

⁵² M. Horvat, nav. delo, str. 248.

⁵³ BGBI. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738, s spremembami.

momenta (zlasti gre za zavržne namene). V tem primeru gre za t. i. oderuštvo podobno pogodbo. Presoja elementov je treba opraviti v vsakem primeru posebej na podlagi okoliščin pravnega posla.⁵⁴ Gre torej za pravni institut, ki v veliki meri spominja na oderuško pogodbo iz 119. člena OZ.

Poseben primer pogodbe, ki je v nasprotju z moralnimi načeli, pa je pogodba, pri kateri sta dajatev in protidajatev v posebej izrazitem nesorazmerju. Po stališču nemškega Zveznega vrhovnega sodišča (Bundesgerichtshof) je namreč prikrajšanje v višini več kot polovice vrednosti predmeta indic neskladja z moralnimi načeli. V tem primeru se domneva, da ima stranka zavržni namen, s čimer je hkrati vzpostavljena tudi domneva izpolnjenosti subjektivnega elementa.⁵⁵ Glede na to, da gre za izpodbojno domnevo, lahko okoriščena stranka dokazuje, da je bila poštena, pazljiva oziroma zgolj malomarna in ni vedela za okoriščenje, a bo pri tem po naravi stvari le izjemoma lahko uspešna.⁵⁶ Tako je nemška sodna praksa ustvarila institut, ki se zelo približa čezmernemu prikrajšanju. Instituta se najbolj razlikujeta po pravni posledici: v primeru uspešnega izpodbijanja po § 138 BGB okoriščena stranka nima možnosti ponuditi dopolnitev do resnične vrednosti predmeta, saj je pogodba *ipso iure* nična.

Nemški trgovinski zakonik (Handelsgesetzbuch, HGB)⁵⁷ čezmernega prikrajšanja ne omenja, zato se pri presoji enakovrednosti dajatev pri poslih med profesionalnimi osebami subsidiarno uporablja BGB kot *lex generalis*. Pri uporabi § 138 BGB v razmerjih med profesionalnimi osebami pa je treba upoštevati splošna načela HGB, v tem primeru zlasti § 347 HGB, ki zahteva od profesionalne osebe skrbnost dobrega gospodarstvenika. Ta določba močno zoži možnosti profesionalne osebe, da uspešno izpodbija pogodbo zaradi nesorazmerja med dajatvijo in protidajatvijo.⁵⁸

2.5.3. Avstrija

Avstrijski Obči državljanski zakonik (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, ODZ)⁵⁹ iz leta 1811 ureja *laesio enormis* v §§ 934 in 935. Do izpodbijanja sta upravičeni obe stranki pogodbe, izpodbijati pa je mogoče odplačne pogodbe in predpogodbe, ki merijo na sklenitev take pogodbe.

Pri ugotavljanju, ali je prišlo do prikrajšanja v smislu § 934 ODZ, se pogodbeno določeno ceno primerja z običajno ceno na relevantnem trgu. Če stvar

⁵⁴ F. J. Säcker (ur.), nav. delo, str. 1694–1695.

⁵⁵ Prav tam, str. 1695.

⁵⁶ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 9.

⁵⁷ BGBI. Teil III, Gliederungsnummer 4100-1, s spremembami.

⁵⁸ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 9.

⁵⁹ Justizgesetzsammlung Österreichs Nr. 946/1811, s spremembami.

take običajne cene nima (npr. stroj, izdelan po naročilu kupca), je sklicevanje na čezmerno prikrajšanje možno samo v primeru, da je mogoče ugotoviti primerno ceno stvari.⁶⁰

Izpodbijanje je v skladu s § 935 ODZ izključeno v primeru, da je stranka ob sklenitvi pogodbe poznala resnično vrednost stvari, če se vrednosti, ki jo je imel predmet ob sklenitvi pogodbe, ne da več ugotoviti, če ima stvar za oškodovanca posebno (subjektivno) vrednost ter v primeru sklenitve mešane pogodbe. Nadalje ni mogoče izpodbijati poravnave in aleatorne pogodbe. Pravici do izpodbijanja zaradi *laesio enormis* se po avstrijskem pravu ni mogoče pogodbeno odpovedati.

Čezmerno prikrajšanje se lahko uveljavlja od sklenitve pogodbe naprej, torej že pred njeno izpolnitvijo. Taka ureditev je smiselna, saj bi bilo nelogično zahtevati izpolnitev pogodbe, ki bi bila v naslednjem koraku razveljavljena. Izpodbija se pred pristojnim sodiščem v obliki tožbe ali ugovora. Uspešno izpodbijanje ima načeloma za posledico *ex tunc* razveljavitev pogodbe in vzpostavitev prvotnega stanja (*restitutio in integrum*), okoriščena stranka pa lahko namesto tega izbere dopolnitev do pravične vrednosti stvari.⁶¹

Rok za vložitev tožbe znaša tri leta od sklenitve pogodbe (oziroma predpogodbe, če je bila ta sklenjena).⁶² Po preteku tega roka je še vedno mogoče uporabiti ugovor čezmernega prikrajšanja, če je prikrajšana stranka sopogodbenika pred potekom omenjenega roka zunajsodno obvestila o prikrajšanju.⁶³

V skladu z avstrijsko tradicijo dualizma je *laesio enormis* za gospodarske pogodbe urejen ločeno. Po stari ureditvi, vsebovani v § 351 Handelsgesetzbuch,⁶⁴ profesionalne osebe (nem. *Kaufmann*) niso bile upravičene izpodbijati pogodbe zaradi čezmernega prikrajšanja. Reformirani zakonik, ki je začel veljati januarja 2007 in se po novem imenuje Unternehmensgesetzbuch, pa v § 351 napotuje na uporabo § 934 ODZ s to izjemo, da je uporabo instituta čezmernega prikrajšanja možno pogodbeno izključiti. Avstrijsko pravo je tako eden od redkih pravnih sistemov, v katerih je tudi v gospodarskem pogodbenem pravu uveljavljen institut čezmernega prikrajšanja v svoji togi obliki (kot merilo, izraženo z ulomkom, in brez upoštevanja subjektivnega elementa).⁶⁵

⁶⁰ P. Rummel, nav. delo, str. 1436–1437.

⁶¹ Prav tam, str. 1437.

⁶² § 1487 ODZ.

⁶³ P. Rummel, nav. delo, str. 1440.

⁶⁴ Reichsgesetzblatt Österreichs, S. 219/1897, s spremembami.

⁶⁵ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 12.

3. *LAESIO ENORMIS* V SLOVENSKEM PRAVU

Eno od temeljnih načel, ki veljajo za dvostranske pogodbe, je načelo enake vrednosti (ekvivalence) dajatev v odplačnih pogodbenih razmerjih, ki je eno od načel pravne države⁶⁶ in je vsebovano v prvem odstavku 8. člena OZ. Drugi odstavek istega člena določa, da so primeri, ko ima kršitev tega načela pravne posledice, določeni z zakonom. Prav to loči omenjeno načelo od večine drugih načel obligacijskega prava. Medtem ko kršitev večine načel avtomatično vodi v neveljavnost obligacijskega razmerja, je pri kršitvi načela enake vrednosti dajatev drugače: pravne posledice nastanejo samo takrat, ko to posebej določa zakon.⁶⁷ Najpomembnejša primera neveljavnosti pogodbe zaradi kršitve načela enake vrednosti dajatev sta oderuštvo⁶⁸ in čezmerno prikrajšanje.

V slovenskem pravu je čezmerno prikrajšanje urejeno v 118. členu OZ. Člen, ki je naslovljen z »Očitno nesorazmerje vzajemnih dajatev«, pravi:

»(1) Če je bilo ob sklenitvi dvostranske pogodbe med obveznostmi pogodbenih strank očitno nesorazmerje, lahko oškodovana stranka zahteva razveljavitev pogodbe, če za pravo vrednost tedaj ni vedela in ni bila dolžna vedeti.

(2) Pravica zahtevati razveljavitev pogodbe preneha po enem letu od sklenitve pogodbe.

(3) Vnaprejšnja odpoved tej pravici nima pravnega učinka.

(4) Pogodba ostane v veljavi, če druga stranka ponudi dopolnitev do prave vrednosti.

(5) Zaradi tega nesorazmerja se ne more zahtevati razveljavitev pogodbe na srečo, pogodbe, sklenjene na podlagi javne dražbe in tudi ne pogodbe, pri kateri je bila za stvar dana višja cena iz posebne naklonjenosti.«

118. člen OZ je vsebinsko enak 139. členu Zakona o obligacijskih razmerjih (ZOR),⁶⁹ ki je na ozemlju Slovenije veljal pred uveljavitvijo OZ. Manjših redakcijskih sprememb sta bila deležna zgolj prvi in peti odstavek. Glede na to, da spremembe v ničemer ne spreminjajo vsebine člena, je možno sodno prakso, ki se nanaša na 139. člen ZOR, aplicirati tudi na 118. člen OZ.⁷⁰

⁶⁶ Odločba Ustavnega sodišča RS št. U-I-51/90 z dne 14. maja 1992.

⁶⁷ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 618.

⁶⁸ Člen 119 OZ.

⁶⁹ Ur. l. SFRJ, št. 29/78, 39/85 in 57/89.

⁷⁰ Čezmernemu prikrajšanju je bil v ZOR-u sicer posvečen tudi 140. člen, ki se nanaša na posebne primere odtujevanja osnovnih sredstev v družbeni lastnini, ker pa gre v tem primeru za ureditev, ki ni več aktualna, na tem mestu ne bo obravnavana.

Po naravi stvari je institut čezmernega prikrajšanja uporabljen samo pri dvostransko obvezujočih pogodbah, to je pogodbah, pri katerih je vsaka stranka tako dolжник kot tudi upnik. Tovrstne pogodbe so sklenjene s kavzo ekvivalenčnosti, lahko pa se zgodi, da dajatev in protidajatev v obligacijskem razmerju, ki nastane na podlagi te pogodbe, *de facto* nista enakovredni.⁷¹ V tem primeru je treba v skladu s pravili OZ med drugim ugotoviti, kako veliko je nesorazmerje med dajatvama, kar je mogoče ugotavljati samo pri pogodbah s sinalagmatičnimi obveznostmi. Temelj instituta čezmernega prikrajšanja je namreč primerljivost dveh dajatev, primerjamo pa lahko samo dve izpolnitvi iz istega obligacijskega razmerja.⁷²

OZ pa ni povsem sledil avstrijski tradiciji. Sprejel je namreč subjektivno koncepcijo instituta čezmernega prikrajšanja, po kateri morata biti za uspešno izpodbijanje pogodbe izpolnjena dva pogoja, in sicer obstoj očitnega nesorazmerja (objektivni element) ter ustrezna skrbnost ravnanja prikrajšane stranke (subjektivni element).

Objektivni pogoj zahteva, da obstaja med obveznostmi pogodbenih strank dvostranske pogodbe očitno nesorazmerje. Prikrajšanje ne more obstajati, če posel ni odplačen ali če je tvegan (aleatoren), ker v teh primerih iz pravne podlage ne izhaja volja strank, da naj izpolnitvi po vrednosti ustrezata ena drugi.⁷³ Sodobna teorija tako zavrača srednjeveški konstrukt, po katerem je možno čezmerno prikrajšanje uveljavljati tudi pri darilni pogodbi, saj gre za enostransko obligacijo, pri kateri prikrajšanje in okoriščenje pojmovno ni mogoče.⁷⁴

Presoja očitnega nesorazmerja se opravi na podlagi vrednosti dajatev. Realna vrednost izpolnitve⁷⁵ se ugotovi po objektivnih kriterijih in se praviloma izrazi v denarnem znesku.⁷⁶ Kot izhaja iz sodne prakse, je določanje vrednosti dajatev dejansko vprašanje, na katerega mora sodišče odgovoriti v okviru ponujenih dokazov s strani pravnih strank.⁷⁷ Na podlagi tako dobljenih vrednosti se nato ugotovi (ne)sorazmerje med dajatvijo in protidajatvijo. Pri tem pa velja poudariti, da so odstopanja v razumnih mejah dopustna. Popolna

⁷¹ S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 464.

⁷² M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 618.

⁷³ S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 466.

⁷⁴ N. Plavšak, M. Juhart, R. Vrenčur, nav. delo, str. 429.

⁷⁵ Za večino dvostranskih pogodb je značilno, da je predmet izpolnitvenega ravnanja ene od strank denarna dajatev. Praviloma bo zato treba z denarnimi merskimi enotami oceniti le vrednost (tipičnega) izpolnitvenega ravnanja druge stranke. N. Plavšak, M. Juhart, R. Vrenčur, nav. delo, str. 149.

⁷⁶ Sodba in sklep Višjega sodišča v Ljubljani št. Cpg 1110/2005 z dne 6. aprila 2006.

⁷⁷ Prav tam.

enakovrednost med nasprotnima dajatvama je utopija, zato pravo sankcionira samo tista nesorazmerja, ki presežejo določeno mejo. Slovenski zakonodajalec se je odločil, da meje ne izrazi v ulomku, temveč s pomočjo standarda očitnega nesorazmerja, ki ga je treba postaviti v vsakem konkretnem primeru posebej.⁷⁸ Postavilo se je vprašanje, ali gre pri tem za pravno ali dejansko vprašanje. Tako v teoriji kot tudi v sodni praksi se je izoblikovalo stališče, da gre za vprašanje pravne narave. Vrhovno sodišče RS je tako odločilo:

»Pojem 'očitnega nesorazmerja' je pravni standard, zato je v vsakem konkretnem primeru prepuščeno sodišču, da glede na okoliščine primera ugotavlja, kdaj je podano očitno nesorazmerje.«⁷⁹

Ureditev, kot jo poznamo v Sloveniji, omogoča visoko stopnjo prilagodljivosti in upoštevanje vseh bistvenih okoliščin posameznega primera. Primerjalno-pravno gledano pomeni taka ureditev odklik od avstrijske tradicije, ki je mejo postavila pri eni polovici,⁸⁰ in številnih drugih nacionalnih ureditev, ki so mejo prav tako določile z ulomkom. Ta ureditev je še posebej primerna za pravne sisteme z monistično ureditvijo obligacijskega prava.⁸¹ V teh ureditvah je namreč bolj na mestu prožna ureditev, ki omogoča upoštevanje posebnosti konkretnega pravnega posla.

Poleg objektivnega kriterija mora biti izpolnjen še subjektivni kriterij, ki zahteva, da prikrajšana stranka ob sklenitvi pogodbe ni vedela za pravo vrednost stvari in je tudi ni bila dolžna vedeti. Ta zahteva se nanaša tako na dajatev kot na protidajatev, saj lahko stranka sorazmernost oceni le tedaj, ko pozna vrednost obeh dajatev. Skladno s sodno prakso Vrhovnega sodišča RS je nevednost o pravi vrednosti stvari podana takrat, ko stranki na noben način ni moglo biti znano, kolikšna je vrednost predmeta, ki ga prodaja oziroma kupuje.⁸² Če se stranka ni pozanimala o vrednosti predmeta, izpodbijanja pogodbe na podlagi čezmernega prikrajšanja ne bo mogla uveljavljati.⁸³ Kriterij je dokaj strog, saj lahko pogodbo uspešno izpodbija »[...] samo tista pogodbená stran-ka, ki zaradi prevare ni poznala prave vrednosti dajatve ali protidajatve ali pa je bila glede nje v bistveni nezakriviljeni zmoti.«⁸⁴ Čezmerno prikrajšanje je tako v našem pravu v bistvu zmota o enakovrednosti dajatve in protidajatve.⁸⁵

⁷⁸ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 619.

⁷⁹ Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 671/95 z dne 8. maja 1997.

⁸⁰ Posledično instituta iz 118. člena OZ tudi ne moremo imenovati nadpolovično prikrajšanje (nem. *Verkürzung über die Hälfte*) kot denimo v avstrijski ureditvi.

⁸¹ S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 464.

⁸² Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 315/96 z dne 15. januarja 1998.

⁸³ Sodba Višjega sodišča v Celju št. Cp 796/2009 z dne 4. februarja 2010.

⁸⁴ Sodba Vrhovnega sodišča Bosne in Hercegovine št. Gž 4004/71.

⁸⁵ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 17.

Subjektivni element, ki je odraz načela dolžne skrbnosti (6. člen OZ), je »[...] nujen korektiv gibko določenega merila nesorazmernosti.«⁸⁶ Po tem merilu se čezmerno prikrajšanje tudi razlikuje od oderuštv, saj pravne posledice oderuške pogodbe nastanejo tudi v primeru, da je stranka ob sklenitvi vedela za nesorazmernost med dajtvijo in protidajtvijo.⁸⁷ Na drugi strani pa *laesio enormis* za razliko od oderuštv ne zahteva izkoriščanja težkega položaja, neizkušenosti oziroma druge podobne okoliščine na strani prikrajšane stranke.

Kot izhaja iz prvega odstavka 118. člena OZ, je čezmerno prikrajšanje napaka, ki učinkuje na sklenitveno fazo pogodbe.⁸⁸ Posledično je relevantni trenutek za presojo sorazmernosti dajatev trenutek sklenitve pogodbe. V tem oziru slovenska ureditev sledi tradiciji instituta, kot se je razvila že v rimskem pravu in po kateri poznejše izboljšanje ali poslabšanje stanja stvari kot tudi poznejše zvišanje cene stvari⁸⁹ niso relevantni in jih ni mogoče upoštevati.⁹⁰ Logično je tudi, da se pri presoji subjektivnega elementa (védenje prikrajšane stranke) upošteva védenje stranke ob sklenitvi pogodbe in ne pozneje (če pozneje prikrajšana stranka ne bi izvedela za pravo vrednost stvari, pogodbe niti ne bi mogla izpodbijati).

Pravne posledice čezmernega prikrajšanja so urejene zelo podobno kot v drugih ureditvah. Prikrajšana stranka lahko zaradi čezmernega prikrajšanja zahteva razveljavitev pogodbe, kot izhaja iz besedila zakona, pa nasprotno nima pravice zahtevati znižanja kupnine.⁹¹ Razveljavitev pogodbe lahko prikrajšana stranka uveljavlja s tožbo.⁹² Enako kot v avstrijski ureditvi je tudi po naši ureditvi izpodbojno tožbo mogoče vložiti že pred izpolnitvijo pogodbe. Stranka je pri uveljavljanju čezmernega prikrajšanja vezana na objektivni prekluzivni rok enega leta od sklenitve pogodbe (drugi odstavek 118. člena OZ).⁹³ Smisel razmeroma kratkega roka je zlasti v tem, da se čim prej vzpostavi pravna var-

⁸⁶ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 620.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Sodba in sklep Vrhovnega sodišča RS št. III Ips 75/94 z dne 14. aprila 1995.

⁸⁹ Glede sprememb cen glej sodbi Višjega sodišča v Ljubljani št. I Cp 886/2009 z dne 8. julija 2009 (glede nepremičnin) in št. I Cp 1342/2012 z dne 27. februarja 2013 (glede pravic intelektualne lastnine).

⁹⁰ Kupec namreč v času po izročitvi stvari sam nosi tveganje, da se bo stvar poslabšala, hkrati pa gre njemu tudi korist, ki je posledica morebitnega izboljšanja stvari. Primeri poznejšega izboljšanja stvari, ki jih najpogosteje navaja teorija, so bolna žival, ki pozneje ozdravi, in izsušen ribnik, ki se pozneje napolni z vodo. S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 468.

⁹¹ Sodba Višjega sodišča v Ljubljani št. I Cp 3631/2011 z dne 14. decembra 2011.

⁹² Po enotnem stališču sodne prakse se izpodbojnostni razlogi ne morejo uveljavljati z ugovorom. Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 531/97 z dne 2. decembra 1998.

⁹³ Strinjam se s tistim delom avtorjev, ki zagovarja uporabo enoletnega roka od sklenitve pogodbe, ki je določen v drugem odstavku 118. člena OZ in je po mojem mnenju *lex spe-*

nost, na drugi strani pa se s tem prepreči pravdanje, ki bi bilo časovno preveč oddaljeno od sklenitve pogodbe. Ugotavljanje vrednosti, ki jo je imela stvar ob sklenitvi pogodbe, bi bilo v tem primeru namreč močno oteženo.⁹⁴ Ker gre za premoženjsko pravico, lahko pogodbo zaradi čezmernega prikrajšanja – upoštevajoč zakonske roke – izpodbijajo tudi dediči prikrajšane stranke.⁹⁵

Možnosti izpodbijanja se v skladu s tretjim odstavkom 118. člena OZ ni mogoče vnaprej odpovedati. Sodna praksa poudarja, da bi bila taka klavzula v nasprotju z moralo.⁹⁶ Glavni namen te določbe je varstvo ekonomsko šibkejša stranke,⁹⁷ kar je še posebej pomembno v luči dejstva, da se danes velik del pogodb sklepa na podlagi splošnih pogojev pogodbe (120. člen OZ), ki jih pripravi ena, praviloma ekonomsko močnejša stranka. Ta stranka bi lahko izkoristila svoj močnejši položaj tako, da bi v splošne pogoje vključila odpoved pravici do izpodbijanja pogodbe na podlagi 118. člena OZ. Zakon določa, da klavzula o odpovedi izpodbijanja pogodbe zaradi čezmernega prikrajšanja, tudi če bi bila vključena v pogodbo, »nima pravnega učinka«.⁹⁸ Gre za redakcijsko napako (izraz je bil namreč na drugih mestih nadomeščen), zato je treba šteti, da se v primeru obstoja tovrstne klavzule uporabljajo pravila o delni ničnosti (88. člen OZ).⁹⁹ Glede na to, da lahko pogodba obstane brez take klavzule, bo pogodba ostala v veljavi, nična pa bo zgolj določba o odpovedi pravici do izpodbijanja zaradi čezmernega prikrajšanja.

Okoriščena stranka ima možnost, da pogodbo obdrži v veljavi. To stori tako, da prikrajšani stranki do nastopa neveljavnosti pogodbe ponudi dopolnitev do prave vrednosti (četrti odstavek 118. člena OZ). Po vsebini gre za obliko konvalidacije pogodbe¹⁰⁰ in za nadomestno upravičenje (*facultas alternativa*) okoriščene stranke, kar pomeni, da se za konvalidacijo lahko odloči samo okoriščena stranka. Prikrajšana stranka mora to izbiro spoštovati, saj jo v nasprotnem primeru bremenijo vse posledice upniške zamude (301. člen OZ). V teoriji pa ni popolnega soglasja o tem, do kdaj lahko okoriščena stranka ponudi dopolnitev do prave vrednosti. Po mnenju M. Juharta je konvalidacijo mogoče

cialis v razmerju do 99. člena OZ, ki določa splošne roke za prenehanje pravice. Drugačno mnenje je zastopano v: M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 621.

⁹⁴ S. Cigoj, nav. delo (2003), str. 131.

⁹⁵ Sodba Vrhovnega sodišča Bosne in Hercegovine št. Gž 861/72 z dne 27. marca 1973.

⁹⁶ Sodba Vrhovnega sodišča Jugoslavije št. Rev 2827/65 z dne 15. aprila 1966.

⁹⁷ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 622.

⁹⁸ Tretji odstavek 118. člena OZ.

⁹⁹ N. Plavšak, M. Juhart, R. Vrenčur, nav. delo, str. 432.

¹⁰⁰ S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 469–470.

zahtevati tudi v pritožbenem postopku, saj po našem pravu velja, da je pogodba razveljavljena šele s (pravnomočno) sodno odločbo.¹⁰¹

V skladu s petim odstavkom 118. člena OZ je možnost uveljavljanja čezmernega prikrajšanja izključena pri pogodbah na srečo (aleatorne pogodbe),¹⁰² pogodbah, sklenjenih na podlagi javne dražbe,¹⁰³ in pogodbah, pri katerih je bila za stvar dana višja cena iz posebne naklonjenosti. Kot ugotavlja M. Juhart, je omemba teh pogodb nepotrebna, saj za uveljavljanje *laesio enormis* manjka subjektivni element. Pogodbam iz petega odstavka pa je treba dodati še pogodbe z mešano naravo, pri katerih je prisoten darilni namen ene pogodbene stranke.¹⁰⁴ Enako meni tudi Vrhovno sodišče Srbije, ki je odločilo, da temelj za izpodbijanje ne obstaja, če je obstajala volja drugo stranko obdarovati.¹⁰⁵ Dodatno izjemo določa 1055. člen OZ, po katerem zaradi čezmernega prikrajšanja ni mogoče izpodbijati poravnav.¹⁰⁶

Sklepno se postavlja še vprašanje, kakšno je (materialno- in procesnopravno) razmerje instituta čezmernega vprašanja do nekaterih drugih institutov obli-gacijskega prava. V (avstrijski) teoriji vlada enotno stališče, da je za uveljavlja-

¹⁰¹ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 622.

¹⁰² Kot aleatorno pogodbo je Vrhovno sodišče RS opredelilo denimo izročilno pogodbo, zato se ta zaradi čezmernega prikrajšanja ne more izpodbijati; sodba Vrhovnega sodišča RS št. Pž 418/66. Aleatorna je tudi pogodba o prodaji stanovanja, pri kateri si prodajalec izgovori pravico do posesti stanovanja do svoje smrti. Ta modaliteta pri plačilu kupnine je tvegan element, zaradi česar je v skladu s sodbo Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 584/2001 z dne 19. junija 2002 izpodbijanje zaradi čezmernega prikrajšanja izključeno. Nasprotno pa velja za pogodbo o dosmrtnem preživljanju, ki – kot je odločilo Vrhovno sodišče RS v sodbi in sklepu št. II Ips 558/2007 z dne 13. maja 2010 – kljub temu, da vsebuje element tveganja, ni aleatorna pogodba.

¹⁰³ Če bi bilo dovoljeno zaradi čezmernega prikrajšanja izpodbijati pogodbe, sklenjene na podlagi javne dražbe, bi bila ogrožena dobra vera strank. Ker bi obstajala povečana nevarnost izpodbijanja, bi bil obstoj pogodb, sklenjenih na javni dražbi, izjemno negotov, s tem pa bi bila ohromljena tudi pravna varnost. To bi zmanjšalo privlačnost tega pravnega instituta. S. Cigoj, nav. delo (2003), str. 130. Podobno vprašanje je obravnavalo avstrijsko vrhovno sodišče v sodbi št. OGH 4 Ob 135/07t z dne 7. avgusta 2007 (t. i. *eBay-Urteil*), kjer je sodišče odločilo, da se § 934 ODZ uporablja tudi pri zasebnih licitacijah preko spletnih strani. Taka uporaba instituta čezmernega prikrajšanja po mojem mnenju zanika posebno naravo licitacij. Po naravi stvari se mora namreč vsak, ki se odloči za sodelovanje v licitaciji, zavedati, da tvega, da bo stvar prodal po nižji ceni od resnične vrednosti stvari oziroma kupil po višji – ravno to je *differentia specifica* licitacije v primerjavi z običajnim sklepanjem pogodb.

¹⁰⁴ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 623.

¹⁰⁵ Sodba Vrhovnega sodišča Srbije št. Gž 1892/68 z dne 20. decembra 1968.

¹⁰⁶ Stranka, ki se je zavedala negotovosti oziroma spornosti predmetnega razmerja, je s poravnavo namreč nase prevzela tveganje, da utegne biti s poravnavo zelo prikrajšana, to pa je storila prav zaradi tega, da razmerje z drugo stranko ne bi bilo več negotovo. Zato je poravnava veljavna, tudi če se pozneje izkaže, da je bila ena od strank čezmerno prikrajšana. Sodba Vrhovnega sodišča RS št. VIII Ips 212/2000 z dne 24. aprila 2001.

nje instituta *laesio enormis* brez pomena, ali je prikrajšanje nastalo ob pravilni izpolnitvi ali kot posledica nepravilne izpolnitve, zato je zahtevke iz naslova čezmernega prikrajšanja mogoče uveljavljati hkrati z zahtevki iz naslova jamčevanja za napake. Pogoj za to je, da je cena stvari, ki je predmet pogodbe, v očitnem nesorazmerju z vrednostjo te stvari, kar mora biti posledica napake na stvari.¹⁰⁷ Ni razloga, da ne bi enako stališče veljalo tudi glede slovenskega prava. Glede razmerja z institutom zmote pa velja stališče, da je *laesio enormis* posebna oblika zmote o pravi vrednosti protidajatelje.¹⁰⁸ Mnenja glede hkratnega uveljavljanja zahtevkov iz čezmernega prikrajšanja z zahtevki iz naslova zmote o vrednosti stvari so deljena. Večinsko stališče, kateremu se pridružujem, je, da zahtevki iz teh naslovov niso v konkurenci. Zmota o vrednosti stvari je namreč oblika zmote v nagibu, ki praviloma ni pravno upoštevana, zato je ni mogoče uspešno uveljavljati.¹⁰⁹ Izhajajoč iz določenega dejanskega stanja torej ne bo mogoče hkrati uspešno uveljavljati zahtevkov iz čezmernega prikrajšanja in zahtevkov na podlagi zmote o vrednosti stvari.

4. RAZMISLEK O SMISELNOSTI INSTITUTA *LAESIO ENORMIS*

Prikazani oris razvoja instituta čezmernega prikrajšanja kaže, da so mnenja pravnikov glede instituta čezmernega prikrajšanja zelo različna. Medtem ko ga eni vidijo kot nepogrešljiv institut obligacijskega prava, ki varuje enakovrednost dajatev in s tem pravičnost pravnega posla, pa drugi¹¹⁰ menijo, da je institut zastarel in ekonomsko neučinkovit ter da nedopustno posega v avtonomijo pogodbenih strank.

Različne pristope so zavzele tudi sodobne kodifikacije civilnega prava. *Laesio enormis* v svoji izvirni obliki je danes uveljavljen redkeje. Številne zakonodaje ta institut sicer poznajo, a zanj predpisujejo različne dodatne pogoje, spet

¹⁰⁷ P. Rummel, nav. delo, str. 1140; M. Schwimann (ur.), nav. delo, str. 476; H. Klang, F. Gschnitzer (ur.), nav. delo, str. 559.

¹⁰⁸ M. Juhart, N. Plavšak (ur.), nav. delo, str. 621. To stališče je splošno sprejeto kljub dejstvu, daje *ratio* institutov različen: medtem ko je institut zmote varovalka v primeru napak volje, je namen instituta čezmernega prikrajšanja predvsem v varovanju načela enake vrednosti dajatev.

¹⁰⁹ To stališče zastopajo M. Schwimann (ur.), nav. delo, str. 476; H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger (ur.), nav. delo, str. 1015; posredno tudi S. Cigoj, nav. delo (1984), str. 117. Nasprotno stališče zastopajo C. Faistenberger, H. Barta, B. Eccher, nav. delo, str. 166. Cigoj ob tem opozarja, da navedeno ne velja za primer, ko ugotovitev, da ima predmet določeno vrednost, predstavlja bistveno sestavino pogodbe. Iz vsakokratne kavze pogodbe namreč izhaja, ali pomeni zmota o vrednosti predmeta bistveno zmoto ali ne.

¹¹⁰ Prim. npr. H. Kötz, nav. delo, str. 161–171.

druge zakonodaje pa ga niti niso prevzele. Pomembnejši predstavnik slednjih je poleg že omenjenega nemškega BGB tudi nizozemski Novi civilni zakonik (Nieuw Burgerlijk Wetboek) iz leta 1992, ki je nastal na podlagi več desetletij trajajočih priprav in primerjalnopravnih analiz. Velja za zelo moderen in kakovosten zakonik in je kot tak dober zgled drugim državam, ki reformirajo svojo civilno zakonodajo.¹¹¹ Instituta čezmernega prikrajšanja pa v svoja dela niso vključili niti snovalci naddržavnih (vseevropskih) setov pravil, kot so načela evropskega pogodbenega prava (*Principles of European Contract Law*, PECL), osnutek skupnega referenčnega okvira za evropsko pogodbeno pravo (*Draft Common Frame of Reference*, DCFR) in skupno evropsko prodajno pravo (*Common European Sales Law*, CESL). Snovalci teh instrumentov poudarjajo, da je splošno sprejeto, da so prav pogodbene stranke tiste, ki lahko najboljše razsojajo o tem, koliko je stvar vredna (relativna vrednost). Temu sledijo tudi omenjeni instrumenti, zato instituta čezmernega prikrajšanja ne vsebujejo. Sankcionirajo samo tiste oblike očitnega nesorazmerja med dajatvijo in protidajatvijo, ki so posledica izkoriščanja šibkosti oziroma šibke pogajalske moči ene stranke s strani druge stranke (gre za neke vrste oderuštvo).¹¹² Seveda pa je možno tudi sankcioniranje na podlagi drugih institutov, zlasti na podlagi pravil o zmoti in prevari.

Menim, da bi bilo ob naslednji reformi OZ smiselno razmisliti o podobni rešitvi, torej o črtanju 118. člena OZ iz besedila zakonika. Razlogi so načelne, ekonomske in praktične narave.

Načelni razlogi, ki govorijo v prid ukinitvi instituta čezmernega prikrajšanja, so zlasti v tem, da je ta institut v koliziji z dvema osrednjima načeloma obligacijskega prava, in sicer z načelom avtonomije strank in načelom *pacta sunt servanda*. Gre za načeli, ki seveda nista absolutni, velja pa splošno pravilo, da mora imeti zakonodajalec za omejitev pravnega načela dober in dovolj utemeljen razlog.¹¹³

V skladu s 3. členom OZ lahko udeleženci načeloma prosto urejajo obligacijska razmerja (avtonomija pogodbenih strank). Stranka tako sama odloča, ali in s kom bo stopila v določeno pogodbeno razmerje ter kakšno vsebino bo imelo to razmerje. V smotrnost pravnega posla (višina kupnine) naj se pravo zato ne spušča.¹¹⁴ Obligacijsko pravo naj strankam nudi splošen in vrednotno čim bolj nevtralen okvir za sklepanje pogodb ter naj čim manj omejuje svobodo strank, da prosto določajo vsebino pravnega razmerja. Menim, da

¹¹¹ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 13.

¹¹² C. von Bar, E. Clive (ur.), nav. delo, str. 507; R. Schulze, F. Zoll, nav. delo, str. 163–172.

¹¹³ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 19.

¹¹⁴ Prav tam.

institut čezmernega prikrajšanja v to svobodo posameznika čezmerno posega. Dokler je cena predmeta določena soglasno, elementi slabovernosti (prevara, sila, oderušstvo ipd.) pa niso podani, pravo ne bi smelo posegati v ta razmerja samo zato, ker se cena ne zdi primerna. Vsaka stranka ima namreč možnost, da se pred sklenitvijo pogodbe seznani z resnično vrednostjo stvari; če tega ne stori, naj sama nosi posledice te opustitve.¹¹⁵

Izpodbijanje zaradi čezmernega prikrajšanja je v konfliktu tudi z načelom *pacta sunt servanda*. Po 9. členu OZ so udeleženci v obligacijskem razmerju dolžni izpolniti svojo obveznost in odgovarjajo za njeno izpolnitev. Pravo sicer sme poseči v to načelo in določiti izjeme, v katerih obveznost ugasne *ex lege*,¹¹⁶ ker pa gre za izjemo, je treba to pooblastilo uporabljati preudarno in restriktivno. Menim, da bi se moralo uporabljati predvsem za preprečevanje nedovoljenih in moralno zavržnih ravnanj ene od strank, ne pa tudi za sankcioniranje neenakosti med vrednostjo dajatve in protidajatve, saj bi morala določitev slednjih ostati v polni pristojnosti pogodbenih strank.

Poleg tega ureditev, po kateri vsako pravilo oziroma načelo spremlja kopica izjem, ni zaželena, saj zmanjšuje pravno varnost. Tudi institut čezmernega prikrajšanja v pravo vnaša negotovost.¹¹⁷ Težava nastane predvsem v mejnih primerih, v katerih stranka ne ve, ali bo nasprotna stranka pogodbo izpodbijala ali ne, in – če jo bo izpodbijala – ali bo pri tem uspešna ali ne. To stanje negotovosti traja eno leto, dokler se rok za izpodbijanje po drugem odstavku 118. člena OZ ne izteče.

Praktični razlog za ukinitvev instituta *laesio enormis* temelji na tem, da je *laesio enormis* v praksi razmeroma nepomemben institut. V domala vseh primerih, v katerih pride do neenake vrednosti dajatev, je namreč prisoten še nek drug element (npr. prevara, sila ali zmota), ki omogoča sankcioniranje nastalega stanja po enem od obstoječih institutov obligacijskega prava,¹¹⁸ v skrajnem primeru pa bi bilo mogoče sankcioniranje tudi preko načela vestnosti in poštenja (5. člen OZ). Da institut čezmernega prikrajšanja nima večje praktične vrednosti,

¹¹⁵ Prednost slovenske ureditve je sicer v tem, da preko subjektivnega kriterija izloči tisti del strank, ki prave vrednosti stvari ne pozna zaradi svoje malomarnosti.

¹¹⁶ Drugi odstavek 9. člena OZ.

¹¹⁷ Da gre pri institutu čezmernega prikrajšanja za kolizijo med načelom pravne varnosti in načelom enakovrednosti dajatev, ugotavlja tudi Višje sodišče v Ljubljani v sodbi in sklepu št. Cpg 1110/2005 z dne 6. aprila 2006.

¹¹⁸ Izbira enega od omenjenih institutov je za prikrajšano stranko celo bolj ugodna, saj ti instituti za razliko od instituta čezmernega prikrajšanja ne predvidevajo možnosti konvalidacije pogodbe, če bi se nasprotna stranka zavzela zanjo. Sklepamo namreč lahko, da oškodovana stranka nima interesa po nadaljevanju pogodbenega razmerja z osebo, ki jo je denimo prevarala ali ji grozila.

kaže tudi vpogled v slovensko sodno prakso. Analiza sodne prakse Vrhovnega sodišča RS in višjih sodišč namreč kaže, da je bilo izpodbijanje pogodbe zaradi čezmernega prikrajšanja doslej uspešno zgolj v dveh primerih, pri tem pa je šlo obakrat za dedni dogovor. V prvem primeru¹¹⁹ je sodišče ugotovilo, da tožnica s spornim poslom od tožnika ni prejela niti polovice vrednosti svoje dajatve. Ker so bila v danem primeru uporabljiva še pravila ODZ, sodišču ni bilo treba ugotavljati subjektivnega elementa. V drugem primeru¹²⁰ pa je bila ena od strank čezmerno prikrajšana zaradi napačne cenoitve cenilcev. Ta je po oceni sodišča pri oškodovani stranki povzročila bistveno nezakrivljeno zmoto, zaradi česar je bil izpodbojni zahtevke zaradi čezmernega prikrajšanja utemeljen.

Proti institutu čezmernega prikrajšanja se izreka tudi ekonomska analiza prava, ki razločuje med dvema tržnima situacijama: popolnim in nepopolnim trgom.

Pri popolnem trgu (torej v stanju popolne konkurence) subjekti na trgu ne morejo vplivati na ceno produkta. Na trgu namreč sodeluje tako veliko število ponudnikov in povpraševalcev, da cena ni odvisna od odločitve posameznega subjekta. Ponudniki in povpraševalci so t. i. (ang.) *price takers*, kar pomeni, da lahko odločajo samo o tem, ali bodo sklenili pogodbo, ne pa tudi o tem, s kakšno vsebino jo bodo sklenili (torej kakšna bo cena produkta). V takem stanju ni racionalno sklepati pogodb po ceni, ki bi se razlikovala od tržne. Do odstopanj od tržne cene lahko pride samo zaradi neenakega pogajalskega položaja strank (npr. pomanjkanje informacij, zmota, grožnja), kar pa je sankcionirano z drugimi obstoječimi instituti obligacijskega prava.¹²¹

Drugače pa so razmere na nepopolnem trgu, na katerem sodeluje omejeno število ponudnikov in/ali povpraševalcev. V tem primeru se ceno določi s pogajanjem. Brezpogojno varovanje abstraktne tržne cene bi vodilo v pasivnost strank, saj bi izgubile motivacijo za pogajanja in iskanje pogodbenih partnerjev, s katerimi bi lahko ugodneje sklenile pogodbo. Tako bi korekcija sodišča v bistvu dvignila transakcijske stroške, zmanjšala verjetnost sklepanja pogodb in povečala pravno negotovost.¹²²

Institut čezmernega prikrajšanja pa tudi onemogoča izkoriščanje informacij, ki jih je stranka pridobila s pomočjo posebnih vlaganj. Primera, ki se omenjata v teoriji, sta iskanje naftnih polj (ang. *oil hunters*)¹²³ in trgovanje z umetnina-

¹¹⁹ Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 367/96 z dne 8. januarja 1997.

¹²⁰ Sodba Vrhovnega sodišča RS št. II Ips 576/98 z dne 27. oktobra 1999.

¹²¹ J. Cepec, nav. delo (2009), str. 19.

¹²² Prav tam, str. 20.

¹²³ Primer je obravnavan v: J. Cepec, nav. delo (2009), str. 20–21.

mi.¹²⁴ V primeru trgovanja z umetninami trgovec, ki v vlogi kupca vloži svoj čas in finančna sredstva v iskanje pozabljenih oziroma nepoznanih del znanih umetnikov, prodajalcu ne izda, da je slika vredna precej več, kot misli prodajalec, saj je avtor znani umetnik. Želi si namreč prilastiti del dobička (razlika med vrednostjo, ki jo ima slika znanega slikarja, in vrednostjo slike, če bi jo naslikal nepoznan umetnik) in tako pokriti stroške, ki jih je imel z iskanjem. Če kupi umetnino po ceni, kot bi veljala za umetnino nepoznanega umetnika, tvega, da bo pogodba izpodbita zaradi čezmernega prikrajšanja. Če pa sam ponudi višjo kupnino, ki bi sopogodbniku onemogočila izpodbijanje, njemu pa omogočila prilastitev dela dobička, pa bi prodajalec postal sumničav in umetnine ne bi prodal. V obeh primerih to pomeni, da se naložba iskalca umetnin ne bi povrnila, njegovo podjetje pa bi počasi propadlo. Institut čezmernega prikrajšanja tako zmanjšuje motivacijo za iskanje nepoznanih umetnin in – gledano z vidika ljubiteljev umetnosti – ohranja stanje, v katerem nekatera pomembna umetniška dela ležijo zaprašena v kotu sobe.

Ti argumenti napeljujejo na zaključek, da so učinki instituta *laesio enormis* na družbo prej negativni kot pozitivni. Glede na to, da gre za ekonomsko neučinkovit instrument, sistemsko za »tujek« v obligacijskem pravu, praktično pa za instrument brez resnega pomena v sodni praksi, menim, da bi bilo treba ob naslednjih spremembah OZ ta institut črtati iz zakonika.

5. SKLEP

V članku sem predstavil institut čezmernega prikrajšanja, ki ima korenine že v rimskem pravu (reskript C. 4, 44, 2). Nastal je kot odgovor na težko stanje kmetov in kot tak ni imel namena čezmernega prikrajšanja urejati na splošno. Vendar pa je razvoj potekal drugače in institut je v srednjem veku dosegel velik razcvet, za kar so zaslužni zlasti glosatorji. Srednjeveški pravniki so namreč institut iz zelo ozke izjeme spremenili v splošno pravilo, uporabljivo za širok nabor pogodb.

Veter liberalizma, ki je v pravo zavel ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja, je v ospredje ponovno postavil pomisleke o upravičenosti obstoja instituta čezmernega prikrajšanja. Številni pravniki so se zavzeli za to, da tega instituta ne bi vnesli v nacionalne kodifikacije civilnega prava, ki so nastajale ravno v tem času. Končne odločitve so bile od države do države različne.

Razprave o smiselnosti instituta *laesio enormis* so prisotne še danes. Z njimi se ukvarjajo predvsem akademiki in pisci osnutkov zakonskih besedil ob za-

¹²⁴ Primer temelji na sodbi Vrhovnega sodišča Republike Avstrije št. GIU 15598 z dne 22. oktobra 1895.

konodajnih reformah. Razprave med akademiki niso več omejene samo na pravnike in (pravne) filozofe, ampak se je razprava v zadnjih desetletjih razširila tudi na področje ekonomske analize prava, ki je v razpravo vnesla nekaj pomembnih novih poudarkov.

Laesio enormis je lep primer tega, da dejstvo, da je nek institut v pravu uveljavljen že več stoletij, ne pomeni, da je tudi nujno potreben. Pravo je odgovor na družbeno stvarnost in če se ta spremeni, mora temu slediti tudi pravo. Vsaka sprememba pa mora biti premišljena in dodelana, saj rokohitrsko spreminjanje pravil po navadi prinese več slabosti kot koristi – primerov slednjega imamo v Sloveniji žal že zdaj preveč.

Literatura

- Christian von Bar, Eric Clive (ur.): Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law : Draft Common Frame of Reference (DCFR), Volume 1. Sellier, München 2009.
- Jaka Cepec: *Laesio enormis* v gospodarskem pogodbenem pravu, v: *Pravnik*, 64 (2009) 1-2, str. 5–24.
- Jaka Cepec: Predpogodbena razkritje informacij: enakovrednost pogodbenih dajatev, v: *Podjetje in delo*, XXXVI (2010) 6-7, str. 1425–1431.
- Stojan Cigoj: Komentar obligacijskih razmerij: veliki komentar Zakona o obligacijskih razmerjih dr. Stojana Cigoja, I. knjiga. Uradni list SR Slovenije, Ljubljana 1984.
- Stojan Cigoj: Teorija obligacij: splošni del obligacijskega prava. Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2003.
- Christoph Faistenberger, Heinz Barta, Bernhard Eccher: *Österreichisches Schuldrecht Allgemeiner Teil*. Druga izdaja, Springer, Dunaj 1985.
- Thomas Hobbes: *Leviathan*. Prva izdaja, Touchstone, New York 1997.
- Marijan Horvat: Prekomjerno oštećenje (*Laesio enormis*), v: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Odjel za filozofiju i društvene nauke, 10 (1961), str. 223–264.
- Miha Juhart, Nina Plavšak (ur.): *Obligacijski zakonik s komentarjem*, I. knjiga. GV Založba, Ljubljana 2003.
- Herbert Kalb: *Die laesio enormissima – Eine Kanonische Schöpfung im Rahmen der Lehre von der laesio enormis*, v: *Tijdschrift voor Rechtsge-schiedenis*, 57 (1989), str. 317–337.
- Heinrich Klang, Franz Gschnitzer (ur.): *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*, Vierter Band, erster Halbband. Druga izdaja, Österreichische Staatsdruckerei, Dunaj 1968.

- Viktor Korošec: Rimsko pravo, I. del. Druga izdaja, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 1994.
- Hein Kötz, Europäisches Vertragsrecht. Druga izdaja, Mohr Siebeck, Tübingen 2015.
- Helmut Koziol, Peter Bydlinski, Raimund Bollenberger: Kurzkommentar zum ABGB. Tretja izdaja, Springer, Dunaj 2010.
- Janez Kranjc: Primeri iz rimskega prava. Tretja izdaja, Uradni list Republike Slovenije, Ljubljana 2013.
- Janez Kranjc: Rimsko pravo. Prva izdaja, GV Založba, Ljubljana 2008.
- Vera Isabella Langer: Laesio enormis: Ein Korrektiv im Römischen Recht. Tectum, Marburg 2009.
- Marijan Pavčnik: Teorija prava: prispevek k razumevanju prava. Tretja izdaja, GV Založba, Ljubljana 2007.
- Nina Plavšak, Miha Juhart, Renato Vrenčur: Obligacijsko pravo: splošni del. GV Založba, Ljubljana 2009.
- Peter Rummel: Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, Band I. Druga izdaja, Manz, Dunaj 1990.
- Franz Jürgen Sacker (ur.): Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band I. Peta izdaja, C. H. Beck, München 2006.
- Reiner Schulze, Fryderyk Zoll: European Contract Law. Beck, München 2016.
- Michael Schwimann (ur.): Praxiskommentar zum Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch, Band V. Druga izdaja, Orac, Dunaj 1997.
- Reinhard Zimmermann: The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition. Oxford University Press, Oxford 1996.